

FOLKLOR ARAŐTIRMALARI KURUMU YAYINLARI

BULGARİSTAN TÜRK FOLKLORU

II. ULUSLARARASI BULGARİSTAN
TÜRK HALK KÜLTÜRÜ
SEMPOZYUMU BİLDİRİLERİ

Hazırlayanlar
(Prof. Dr.) İrfan Ünver Nasrattınoğlu
Metin Turan

T.C. Kültür Bakanlığı'nın Katkılarıyla

BULGARİSTAN TÜRK FOLK ORU - Prof. Dr. İrfan Ünver Nasrattınoğlu - Metin Turan

Geçen asrın 60 yıllarına dek yöremizde bayramlar çok büyük heyecanla ve sevinçle kutlanırdı. Bu şenliklere bilhassa köylerde bütün köy halkı katılırdı. Bayram namazı kılınıktan sonra ve kurbanlar kesildikten sonra, öyle vakti her hane köy meydanına önceden hazırladığı sofrasını getirir bütün köyün iştirakiyle bayram yemekleri yenirdi. Hatta her mahallede de böyle yapılırdı. O bayram günleri bizlerde silinmez hatıralar bıraktı.

Doğu Rodopların her köyünde folklor yapıtları çok sade yaşamaktadır. Çünkü bu köylere çağdaş değişim çok daha geç girmiştir. Köy halkı düğün deneklerini eski adet üzerine yapmağa devam etmektedir.

Geçmişte radyo ve televizyonun yokluğunda ve başka eğlence vasıtalarını bulunmadığı zamanlarda uzun süren güz ve kış gecelerinde gençlerin ve yaşlıların serbest vakitlerini folklor eserleri dolduruyordu. Bulgaristan Türkleri arasında Nasrettin Hoca, Leyla ile Mecnun, Kerem ile Aslı, Köroğlu, Aşık Garip, Elif ile Mahmut, Dede Korkut v.s. hikaye ve masallarını okumak ve anlatmak, çok meşhur idi. Geçmişte insanların okuma ve yazması olmadığı dönemlerde bu folklor eserleri ağızdan, ağıza dolaşarak bilgi kaynağı oluyorlardı.

Bulgaristan Türklerinin milli benliği milli ruhu ancak bu gelenekler sayesinde muhafaza edilebilmiştir. Milli adetlerimiz bizim en büyük dayanaklarımız olarak hayatımızda derin kök salmışlardır. Osman Kılıç'ın dediği gibi "Bu gün eğer Deliorman köylerinde tuna boylarında Dobruca ve Rodop bölgesinde sayısı milyonu aşan bir Türk varlığı mevcut ise bu ancak buralarda yaşayan halkın milli adet ve geleneklerini devam ettirmesi sayesinde mümkün olabilmıştır"./Osman Kılıç Kader Kurbanı 1989 sayfa 56/

Komünizm rejimi yıllarında yaşayış tarzımız ve folklorumuz çok büyük bozukluğa ve deformasyona uğradılar. Daha önce de belirttiğimiz gibi Bulgaristan komünist partisi stratejisini çoktan çizmiş olduğu eritme sürecinin uygulanmasına geçti. Dini törelerimiz, anelerimiz ve bayramlarımızın kullanılması sünnetler mevlitler ve cenaze merasimlerimiz yasak edildi. Düğün törenlerimiz, bebek gezeleri ve başka geleneklerimiz tanınmaz ölçüde değiştirildi. Kahpece müdahale edilerek Türk kardeşlerimizin iç dünyası korkunç bir bunalıma uğradı. Folklorumuza ve yaşayış tarzımıza yapay olarak yabancı unsurlar getirildi.

10.11.1989 tarihi Bulgaristan Türk ahalisinin tüm hayatında olduğu gibi yaşayış tarzı ve folklorunun bundan böyle gelişmesinde yepyeni bir sayfa açtı. Adlarımız iade edildi, anadilimize kavuştuk. Susamışça türkülerimize geleneklerimize anelerimize döndük. Ateizm boyunduruğundan kurtulmuş olan halkımız yeni koşullarda yaşayış tarzı ve folklor unsurlarını yeniden canlandırma imkanlarını buldu. Dini bayramlarımız mevlitler sünnetler, sünnet törenleri, cenaze merasimleri, dualarımız v.s.v.s. hepsi yeniden günlük hayatımızda yerlerini aldılar.

Fakat yaşayış tarzımıza ve folklorumuza vurulan darbe pek büyüktü ve açılan yara derin idi. Hayli zaman kaybedildi. Bu alanda eğitilmiş kadrolarımızın bulunmaması çalışmalarımızı çok engellemektedir. Yaşayış tarzı ile folklorumuz ile ilgili bir araştırma merkezine büyük ihtiyaç olduğunu düşünüyorum. Doğu Rodopların folklor zenginliği hala yeter derecede araştırılmış, incelenmiş değil. Köy, köy, hatta mahalle, mahalle gezip dolaşmak, bu eserleri toplamak ve genginliği halka tanıtmak, bizlerin üniversite hocalarının ve Türk dili ve edebiyatı öğrencilerinin görevi olmalıdır.

BULGARİSTAN İSLİMYE İLİ KAZAN İLÇESİ TÜRK HALK KÜLTÜRÜNDE "KIRKLAMA" GELENEĞİ

SELMA ERGİN*
(Türkiye)

Halk bilimi halk kültürünün maddî ve manevî unsurlarını derleyip değerlendiren bilim dalıdır. Halk biliminin derlediği bu malzemeler değişik bilim dallarına kaynaklık etmektedir ve bu bilim dalının derlemelerde kullandığı birçok ilmi metodlar mevcuttur. Bu metodlardan en sağlıklı "sahada derleme" metodudur. Tebliğimize konu olan "kırklama" geleneği yerinde ve sahasında tespit edilmiştir.

Türk kültürü adına yurt içinde olduğu gibi yurt dışında da özellikle Türk nüfusunun yoğun olduğu bölgelerde çeşitli incelemeler yapılmaktadır. Oldukça geniş bir coğrafyaya yayılmış olan Türk topluluklarının folklorunu araştırmak ve benzerlikler tespit edebilmek amacıyla yapılan çalışmalar Türk folkloru adına her geçen gün yeni bir zenginlik ortaya koymaktadır. Biz de bu maksattan yola çıkarak Bulgaristan İslimye üzerine yaptığımız Türk folkloru araştırmalarımızda doğum sonrası halk inanışlarından "kırklama" geleneği üzerinde durduk.

Bütün Türk topluluklarında doğum sonrası lohusalık döneminde hem annenin hem de çocuğun geçireceği ilk kırk gün çok önemlidir. Dolayısıyla annenin ve çocuğun çeşitli tehlikelere maruz kalabileceğine inanılan ve ona göre tedbirler alınan bu kırk günlük sürenin bitiminde "kırklama" adı verilen bir tören yapılmaktadır. Kırklama çocuğun doğumundan sonraki kırkıncı günde yıkanması geleneği olup Anadolu'nun hemen her yerinde olduğu gibi Türkiye dışında yaşayan Türkler tarafından da halen yaşatılmakta olan bir gelenektir. Asıl amaç yeni doğan çocuğa yönelik bir tehlike olan "kırk basması" nı önlemektir. Kırk basması ise; *doğumdan sonra kızları otuzbeş gün erkekleri ise kırk gün etkilediğine inanılan majik bir güç olarak anlaşılmalıdır*.

Kırklama geleneğinde öncelikle ilimizi çeken unsur 40 sayısıdır. Niçin başka bir sayı değil de özellikle 40 sayısı vurgulanmaktadır? *Türk etnolojisinde sihrin malı olmuş 3, 7, 9, 40, 41 gibi sayılar vardır. Koruyucu maddelerde, hastalıkların iyileştirilmesinde, lohusalıkta, ad koymada, nazarda, ölüm v.b. şeylerde yapılan pratik işlemlerin yanında kullanılan bu sayılardır.*

Pratiğin istenilen faydayı sağlayabilmesi amacıyla, pratik 3, 7, 40, 41 kere tekrar edilmektedir. Şu halde, pratiğin bu sayılar çerçevesinde tekrar edilmesi sihrî bir kuvvete inançtan başka bir şey değildir². Bu sayıların taşıdığı sihrî gücün kaynağını arayıp bulmak, bazı yerlerde uğurlu, bazı yerlerde uğursuz gözü ile bakılmalarının sebeplerini belirlemek elbette kolay değildir. Fakat Eski Türklerin sosyal hayatında önemli bir yer tutan, onların düşüncelerini, efsanelerini ve masallarını doldurarak Türk dilinin ayrılmaz birer parçası haline gelen bu sayıların boşuna söylenmediği, hepsinin bir sebebe dayandığı ortadadır³.

“Kırk” motif veya unsuru etnolojimizde, folklorumuzda, onomastiğin alanına giren yer adlarımızda olduğu gibi ziyadesiyle Türk anonim edebiyatı metinlerimizde karşımıza çıkmaktadır. Edebî metinlerimizde –bilhassa Türk destanlarında- “kırk motifinin” nereden kaynaklandığı hususunda kesin bilgilerimiz yoktur. Çünkü hem İslam öncesi hem de İslam sonrası metinlerimizde ve geleneğimizde “kırk” motifi mevcuttur. Uygurca Oğuz Kağan destanında Oğuz kırk günde yürür, kırk günde konuşur, Muz (Kafkas) dağının etrafını kırk günde dolaşır, son verdiği şölenle kırk kulaç yüksekliğinde direk diktirdiği gibi, şölen için kırk tane masa hazırlar. Dede Korkut, Manas, Battal Gazi, Danişment ve diğer destanlarda ise kırk motifi, kahramanın etrafında bir kuvvet haline gelen kırk yoldaşı (alp) veya kırk ereni ifade eden bir kavramdır⁴. Bu motif sadece Türk kültüründe değil Sami, Arap ve İsrail kültüründe de mevcuttur. İslamiyetten önceki Arap ve İsrail geleneğinde de kırk sayısı ile değişik kavramların ifade edildiği tespit edilmiştir⁵. Tebliğimize konu olan bu motif değil; kaynağı tamamen İslam inancına dayalı olarak anne ve bebeğin doğumdan sonraki kırkıncı günde yapılan kırklanması geleneğidir. Bu geleneğin Bulgaristan Türklüğü’nde yaşatılan şeklini Bulgaristan İslimye ili Kazan ilçesi Vayıslar (Orlova) köyünde yaşayan ve şu an 50 yaşında olan Fatma Ademova’dan tespit etmiş bulunmaktayız.

Bulgaristan Türklüğü’nde ilk kırk gün içinde anne ve çocuk kesinlikle yalnız bırakılmaz. Eğer çocuk yalnız bırakılacaksa yatağının üstüne veya başucuna Kur’an, bıçak, makas veya ekmecek bırakılır. Buradaki maksat, yalnız kalan çocuğa cinlerin veya kötü ruhların musallat olmasını önlemektir. Aynı uygulamayı Anadolu’da da görmekteyiz. Aydın’da lohusa kadının başucuna bıçak, demir parçası veya süpürge konular ise cinlerden korunacağına inanılır⁶. Korunma için maden (demir, bıçak, maşa) bitki (süpürge), toprak (taş-kaya), su, ateşten medet umulur. Uzakdoğu inançlarının anası-ı erbaa kapsamına giren bu inançlar, Türklerin ilk inanç sisteminde de birer kutsal kültürler⁷. Yine bu kırk gün içinde kırkını dolduramamış iki bebek, lohusa ve çocuğuna kırk basmaması için yanyana veya karşı karşıya getirilmez. İslimye’deki bu inancı Anadolu’nun hemen hemen her yerinde; Kastamonu, İstanbul, Yusufiye, Mersin, Manisa, Pazarören, Eskişehir, Antep, Alacahöyük, Çorum, Isparta, Bayburt, Maraş, Balıkesir, Antalya, Sivas, Sinop, Afyon, İzmir, Konya, Kayseri, ve Ordu’da rastlamaktayız. İnceleme

sahamızda yine bu kırk gün zarfında adetli bir kadın çocuğun bulunduğu odaya girmez. Girmek zorunda kalırsa da “annen de benim gibi” ifadesini kullanır. Erzurum’da, adetli iken veya gusül abdesti alınması gerekiyorken almadan kırklı görmesine gidilirse çocuğun ölümüne, lohusanın ruhi sıkıntıya düşeceğine veya anne ve çocuğun yüzünde yaralar çıkıp, annenin sütünün kaçacağına inanılır⁸. Aynı şekilde Kıbrıs Türklerinde de ay hastalığında olanlar, kırklanmayan lohusalara ve yeni gelinler, çocuğun ölümüne neden olmak için lohusaya gitmezler⁹.

Çocuk dünyaya geldikten sonra bir hafta boyunca her sabah yıkanır. Yıkama suyuna bir parça tuz atılır. Bunun nedeni çocuğun ileride ter gibi çeşitli vücut kokularından arınıp güzel kokması içindir. Özellikle kulaklarının arkası, ağzı ve yüzü yıkanır. Yedinci günü çocuğun annesi, yıkama suyunun içine “annesinden, babasından, dedesinden” diyerek birkaç tane madeni para atar. Aynı zamanda her sabah bir yumurta kırılıp sarısı ve bir parça tuz da bu suya atılır. Kırılan yumurtaların kabukları hergün önceden hazırlanan kırmızı bir yün ipliğe dizilir. Bu dizin evin kapısına veya varsa bahçedeki üzüm asmasına asılır. Böylece o evde yeni doğmuş ve henüz kırkı çıkmamış bir çocuk olduğu herkesce anlaşılır. Buradaki para, zenginliği ve madeni olmasından dolayı dayanıklılığı simgelerken çocuğa da sağlıklı ve zengin bir hayat getireceğine inanılır. Yumurta ise, çocuğun cildinin yumurta gibi pürüzsüz ve güzel olması için katılmaktadır. İnceleme sahamızda bebeğin doğumunun 20. günü yarı kırkı sayıldığı için küçük bir tören yapılır. Bebek, annesi, kayınvalide varsa eltiler yarı kırkı uçurmak için gelinin annesinin evine giderler. Anadolu’da (Urfa, Erzurum) buna “küçük kırk” da denmektedir¹. Bebeğin doğumunun 40. günü ise “tam kırkı” adı verilen geleneksel kırklama töreni yapılır. Çocuğun yıkanacağı suyun içine yine madeni eşya (bozuk para, altın, gümüş yüzük vs.) yumurta sarısı ve bir parça tuz atılır. Yıkama işlemi önce bebeğe sonra da anneye uygulanır. Çocuğun yıkanmasından sonra kaynana, gelinini ve torununu yanına alarak “kırk uçurmak” maksadıyla anneanne ve en yakın akrabalara ziyarette bulunur. Bu ziyaretler sırasında, ziyaret edilen her haneden çocuğa bahşiş verilir. Verilen bahşiş genellikle yumurtadır. Anadolumuzun çoğu yerinde de kırklama âdetini takiben “kırk uçurma”, “kırk kovalama” adı verilen âdet yerine getirilir. Şöyle ki çocuk ve annesi kırklandıktan sonra giyinir ve uzak komşulara veya çocuğun ebesine götürülür. Burada çocuğa bir takım hediyeler verilir¹². Gerek derleme sahamızda gerekse Anadolu’nun hemen hemen her yerinde, “kırklama geleneği” yapılan bu ziyaretle tamamlanmış olmaktadır. Bununla birlikte inceleme sahamızdan farklı olarak Anadolu’da sadece İzmir çevresindeki Tahtacılar’da susuz olarak uygulanan ikinci bir kırklama şekli daha mevcuttur. Susuz kırklama da kırkıncı günde yapılmakta ve sadece çocuk kırklanmaktadır¹³. Susuz kırklama şu şekilde yapılmaktadır: Beşiğin altına kaba bir döşek yerleştirilir. Köyün ileri gelen kadınlarından ikisi, beşiğin sağ ve soluna oturur. Sağdaki kadın başı kibleye gelmek şartıyla çocuğu kucağına alarak; “sallu salavat, sallu Muhammed diyenin akibeti hay-

rolsun" der ve çocuğu, beşiğin altından soldaki kadına yuvarlar. Soldaki kadın, çocuğu derhal beşiğin altından sağdaki kadına iade eder. Çocuk üç kere aynı şekilde yuvarlandıktan sonra kırklama ameliyesi bitmiş olur²⁴.

Derleme sahamızda çocuğun kırklanmasını takiben "çocuk gezesi" denilen geleneksel bir tören daha yapılmaktadır. Çocuğun anne ve baba tarafı bu kırk gün boyunca adeta birbirleriyle rekabet edercesine bir hazırlık yaparlar. Rekabetin konusu, "çocuk gezesi" adı verilen bu törende çocuğa verilecek olan hediyelerdir. Her iki tarafın da kararlaştırdığı bir günde bütün hisım akraba ve hatta komşular çocuğun bulunduğu evde toplanırlar. Bu törenin özelliği sadece kadınların katılmasıdır. Misafirler kendilerine verilen ziyafetten sonra genişçe bir odada ya da salonda, odanın bir tarafında çocuğun anne tarafından diğer tarafında da baba tarafından akrabalar olmak üzere toplanırlar. Çocuk varsa halası yoksa baba tarafından yakın bir kadın akrabası tarafından ilk önce annesinin kucağına oturtulur. Anne bu kadına para ya da içinde mendil, çorap, baş örtüsü vs. bulunan bir bohça hediye ederek çocuğu tekrar kadına verir. Bu kadın sırayla hazır bulunan bütün misafirlerin kucağına çocuğu oturtturarak kendi bahşisini ve çocuğa verilen hediyeleri toplar. Burada çocuğun önce baba tarafından sonra da anne tarafından akrabalarının kucağına verilme sırası gözetilir. Yapılan bu törene "çocuğu satmak" denir. Bu satma töreni bittikten sonra aynı kadın, çocuğa verilen bütün hediyeleri "bu halasından, bu teyzesinden, bu ninesinden ..." gibi diyerek tek tek herkese gösterir. Bu törende çocuğa verilen hediyeler genellikle gelecekte kullanabileceği türden hediyelerdir. Erkek akarabalar her ne kadar bizzat bu törene katılamasalar da eşleri vasıtasıyla hediyelerini gönderebilmektedirler. Mesela çocuğun babası bir miktar para yollar. Okuyucu kadın işe biraz da espri katarak "büyüdüğünde araba alsın diye bu da babasından" gibi bir ifadeyle erkek akrabalarından gelen hediyeleri de sırayla teşhir eder. Bu törene aynı zamanda "çocuğun küçük düğünü" adı verilmektedir.

Toplumsal bir olgu olan doğum olayının insan hayatındaki önemi malumdur. Bu nedenle doğumla ilgili geleneksel uygulamalarda ayrı bir hassasiyet ve kültürel açıdan da uzun bir tarihin birikimlerini bulmaktayız. Bu birikimlerin çoğu dinî niteliklidir. Hemen hemen her dinde -Hristiyanların vaftiz ve Yahudilerin yıkanma törenleri gibi- arınma ve yenilenmeyi belirten dinsel amaçlı bir yıkanma âdeti vardır. Mensubu olduğumuz İslam dininde de doğumdan ölüme kadar hayatın her safhasında temizlik şarttır. Tebliğimize konu olan "kırklama" geleneğimizin özündeki gaye, temizliğin temelindeki su ve yıkanma vasıtasıyla doğum esnasında ve sonrasındaki kırk günlük süre zarfında kirli sayılan annenin temizlenmesini, bir takım hastalıklara ya da kötü ruhlara karşı güçlü duruma gelmesini sağlaması; yeni doğmuş çocuğun da artık topluma kabul edildiğinin ilan edilmesidir. Bulgaristan İslimye Türk kültüründe yaşayan bu geleneğimizin yaptığımız karşılaştırmalarda Anadolu Türk kültürüyle paralellik gösterdiği ortadadır. Yaptığımız çalışma Balkanlar'da çok sınırlı bir coğrafyayı kapsamasına rağmen zikredilen ilçe,

tespit edebildiklerimiz açısından Anadolu'nun herhangi bir ilçesinden farklı değildir. Bu paralellik bize Balkanlar'daki Türk kültürünün, Anadolu Türk kültürünün bir uzantısı ve yansıması olduğunu göstermektedir.

Netice itibarıyla doğum ve sonrası geleneksel uygulamalar, oldukça geniş bir coğrafyada yaşayan Türkler arasında bazı farklılıklar gösterip değişime uğrasa da yaşamaya devam etmektedir.

* Trakya Uni. Fen-Edb.Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Araştırma Görevlisi.

- 1 Hüseyin Sevindik, "Akçaören ve Yeşilöz (Nevşehir) Köylerindeki Doğum Geleneğinin Halkbilimsel Açıdan İncelenmesi", **I. Türk Halk Kültürü Araştırma Sonuçları Sempozyum Bildirileri II**, Ankara 1996 s.227
- 2 Tuncer Gülensoy, "Türklerde 3, 7, 40 Sayıları Hakkında", **Bayrak**, Ankara 1966, S.24, s.12
- 3 Tuncer Gülensoy, "Türklerde Dokuz Sayısı", **I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri IV**, Ankara 1976
- 4 Ali Öztürk, **Türk Anonim Edebiyatı**, Erzurum 1985 s.196
- 5 Öztürk, **a.g.e.** s.196
- 6 Yaşar Kalafat, **İslamiyet ve Türk Halk İnançları**, Ankara 1996, s.7
- 7 Yaşar Kalafat, **Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri**, Ankara 1990, s.54-57
- 8 Orhan Acıpayamlı, **Türkiye'de Doğumla İlgili Adet ve İnanmaların Etnolojik Etüdü**, Ankara 1974 s.86
- 9 Hülya Taş, "Erzurum'da Doğum ve Çocukla İlgili Eski Adet ve İnançlar", **Türk Halk Kültüründen Derlemeler**, Ankara 1996, s.205
- 10 Erdoğan Saracoğlu, "Kıbrıs'ta Doğumla İlgili Gelenek-Görenek ve İnançlar", **III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri IV**, Ankara 1987 s.329
- 11 Zümrüt Erk, "Anadolu'da Kırklama", **I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri IV**, Ankara 1976 s.102
- 12 Erk, **a.g.m.** s.105
- 13 Erk, **a.g.m.** s.105
- 14 Acıpayamlı, **a.g.e.** s.96